

K 121. 398
3

ვასილ გადილიას წიგნის მალაზიის გამოცემა № 3.

ლუკმა პურის ამბავი

ანუ

ნაწევრები პოლიტიკური ეკონომიიდან.

თარგმანი

კ. ნინიძისა.

თ ფ ი ლ ი ს ი

ელექტრომბეჭდავი ანბ. „შრომა“, მიხეილის პრ., № 65.

1906

Довозана пензубою. Тифлисъ, 10-го января, 1905 г.

ყუცში, 30-მ 10-

საქმე
2000
1990.03.27

121.398
3

ლუკმა ბურის ამბავი.

**ყველანი საკუთარი შრომით ცხოვრობენო, ამ-
ბობენ. მართალია ეს თუ არა?**

პირველ შეხედვით ეს მართალი გეგონებათ. ჟურნალ-გაზეთები, წიგნები და, ასე გასინჯეთ, ღვდღობებიც კი მუდამ ამას ჩაგვიჩიჩინებენ. და განა ყველას არა ჰგონია, რომ მეწალე პირდაპირ თავის მეწაღეობით ცხოვრობს, მკერავი—მკერაობით, მასწავლებელი—მასწავლებლობით, რომ ფაბრიკანტიც მუშაობს თუ ხელებით არა, ტვინით მაინც.

მაგრამ მართალია ეს, თუ არა? მართლა ყვე-
ლა საკუთარი შრომით ცხოვრობს?

თქვენ გაგიკვირდებათ კიდევ, როცა მე გეტყვი, რომ არც ერთი ადამიანი თავის საკუთარი შრომით არ ცხოვრობს შეთქი და ეს ფაბრიკანტებზე და ვაჭრებზე კი არა, მთელ მუშა ხალხზედაც ითქმის.

მეწალე რომ, მაგალითად, წაღების კერვის გარდა, თვითონ ამუშავებდეს საკუთარ მიწას, მას თვითონ რომ მოყავდეს საჭირო პური, ბოსტნეულობა, თვითონ ართავდეს, ქსოვდეს და საჭირო ტანისამოსს იმზადებდეს, ერთი სიტყვით, ყველაფერს, რაც კა მისთვის საჭიროა, თვითონ აკეთებდეს თავის სახლში, — მაშინ შეგვეძლო გვეთქვა, საკუთარი შრომით ცხოვრობსო.

საქართველოს
საქართველოს

მართლაც, ძველ დროში, რამდენიმე საუკუნის წინ, როცა ყველა ქალაქს საკმაო მიწა ექირა და ხელოსნებს, როგორც ქალაქის მცხოვრებლებს, ამ მიწით სარგებლობა შეეძლოთ, ისინი ყველაფერს, რაც კი მათთვის საჭირო იყო, თვითონ აკეთებდნენ, თავისი საკუთარი შრომით ცხოვრობდნენ.

მაგრამ, როგორც ვიცით, ჩვენს დროში ეს ასე აღარ არის. ხელოსანს მიწა აღარ აქვს და მეწაღეს მხოლოდ წაღების კერვა შეუძლიან. წაღების ქამა კი არ შეიძლება, ისინი ვერც ტანისამოსის მაგიერობას გასწევენ. ესევე ითქმის მკერავზე, მესტოლზე, კალატოზზე და სხვ. მკერავი ვერ შექამს თავის სერთუკებს, კალატოზი პურის ნაცვლათ ქვებს ვერ შეექცევა.

ისევ გლახეზე თუ შეგვიძლია ვთქვათ—თავისი საკუთარი შრომით ცხოვრობსო. მას თვითონ მოყავს პური, უვლის შინაურ პირუტყვს და ხშირად ტანისამოსსაც იკერავს, თუმცა ამ ბოლო დროს ის უფრო ქალაქში შეკერილს ეტანება: ლამაზიც არის და უფრო მოხერხებულიც.

ზოგიერთ ქვეყნებში კი გლახეებიც აღარ ამზადებენ შინ იმას, რაც მათ ყოველდღიურ საჭიროებას შეადგენს. ერთს—მაგალითად, მარტო ღვინო მოყავს, მეორე ღერწამს სთესავს, მესამე ბოსტანს უვლის და სხვ. სამაგიეროდ საქმელ-სასმელს და ტანისამოსს ისინი ქალაქში ყიდულობენ.

როგორც ხედავთ, არავის არ შეუძლია თქვას საკუთარი ჩემი შრომით ვცხოვრობო. მეწაღე-მკერავის, მესტოლის, კალატოზის და გლახის შრომით ცხოვრობს; მკერავი—მეწაღის, მესტოლის, კალა-

ტოზის და სხვ. ყველა ადამიანი სხვების შრომით ცხოვრობს და საკუთრით კი არც ერთი.

მაგრამ ყველა ესენი ხომ მაინც შრომობენ, უშრომლათ მათ არაფერს მისცემენ, მეტყვით თქვენ.

ეს მართალია. ამიტომ ჩვენ არ შეგვიძლიან იმის თქმა, ვითომ ყველა თავის შრომით ცხოვრობდეს, ჩვენ უნდა ვთქვათ, რომ ყველა თავის შრომით ირჩენს თავს.

მაგრამ განა სულ ერთი არ არის თავის შრომით ცხოვრება და საკუთარი შრომით თავის რჩენა?

არ არის სულ ერთი და აი რატომ. რომ მეწაღე, მკერავი, მიწის მუშა და სხვები მართლა თავისი საკუთარი შრომით ცხოვრობდენ, ესენი რომ ყველაფერს, რაც მათთვის საჭიროა, საკუთარ სახლში ამზადებდენ, როგორც ეს ძველ დროში იყო, მაშინ მათ სიმშვილით სიკვდილის შიში აღარ ექნებოდათ. ახლა კი მეწაღე მხოლოდ წაღებს კერავს, ის ცდილობს რაც შეიძლება მეტი დაამზადოს, და შემდეგ გაყიდოს, როგორც რომელიმე სხვა საქონელი. თუ მუშტარი გამოჩნდა, ხომ კარგი, მეწაღე მიჰყიდის მას წაღებს და მიღებული ფულით იყიდის, რაც კი მისთვის საჭიროა.

მაგრამ თუ მუშტარი ვერ იშოვნა? მაშინ რაღა უნდა ქნას?

მაშინ მშვიერ ბავშვებს პურის მაგიერ წაღებს ხომ ვერ გადაუღებს? სახელმწიფო გადასახადს წაღებით ვერ გაისტუმრებს, მევახშე ფულის მაგიერ წაღებს არ აიღებს.

ახლა თქვენ ხედავთ, რომ საკუთარი შრომით ცხოვრება და თავის რჩენა ერთი და იგივე არ ყოფილა.

სანამ ადამიანები ყველაფერს, რაც კი მათთვის საჭირო იყო, თვითონ ამზადებდნენ, სანამ ისინი იშვიათად ჰყიდდნენ თავის სიქონელს, მანამდის შეიძლებოდა გვეთქვა, ისინი საკუთარი შრომით ცხოვრობენო; მაგრამ მას შემდეგ, რაც გასაყიდათ დაიწყეს წაღების, ტანისამოსის, სტოლის და სხვა საგნების კეთება, ცოტას აკეთებენ თავისთვის და ბევრს სხვისთვის. ახლა ვარშაველი მეწაღე რუსი ხელოსანისთვის კერავს წაღებს, რუსი ფეიქარი ვარშაველი მეწაღესთვის შრომობს, ამერიკის ახალშენის მკვიდრს ინგლისელი მუშებისათვის მოჰყავს პური, ინგლისელი მუშები კი ვარშაველ მუშებს რკინის და ფოლადის იარაღებს უმზადებენ. ერთი სიტყვით, მას შემდეგ, რაც გასაყიდათ, გასაცვლელათ იწყეს წარმოება, არავინ საკუთარი შრომით აღარ ცხოვრობს.

II

კარგი. მაშ არავინ თავის შრომით არ ცხოვრობს, თავისი შრომით მხოლოდ თავს ირჩენენ; ეს მაინც უტყუარი ჭეშმარიტება იქნება.

მაგრამ არც ეს არის მთლად მართალი. ამის შესახებ ბევრი რამ შეგვეძლო გვეთქვა, მაგრამ ჯერ წარმოვიდგინოთ, ვითომ ყველანი საკუთარი შრომით ირჩენენ თავს.

მაგრამ რატომ უსათუოთ შრომით? იმიტომ, რომ როცა ვინმე ყიდის რამეს, წაღები იქნება ეს თუ ტანისამოსი, ჭურჭელი თუ დანები, მის საქონელს შრომის რაოდენობით აფასებენ და ფასსაც შრომის დაგვარად აძლევენ. ავხსნათ ეს უფრო ნათლად. ვთქვათ, მეწაღემ მთელი დღე მოანდომა

წაღების შეკერვას. და ეს წაღები ათ არშინ
ლოზე გასცვალა.

გაუგებარი აქ არაფერია: იშრომა და სამაგიეროდ ტილო იშოვნა. მაგრამ წარმოიდგინეთ ერთი წუთით ისეთი ბედნიერი ქვეყანა, სადაც წაღები ზეციდან ცვივა. ასეთი ქვეყანა არ არსებობს, მაგრამ რომ არსებობდეს, როგორ გგონიათ, მაშინ მეწაღე ბევრს აიღებდა თავის წაღებში? რასაკვირველია, ვერაფერს. მაშინ იტყოდნენ, რომ წაღებში ფულის მიცემა არ ღირს, რადგან მის გასაკეთებლად შრომა არ არის დახარჯული და მისი შეძენა ისედაც ყველას შეუძლია; ჩვენი მეწაღე სიმშლით მოკედებოდა ასეთ ქვეყანაში, თუ სხვა რომელიმე საქმეს არ მოკიდებდა ხელს. თუმცა ჩვენში ხეები წაღებს არ ისხამენ, მაგრამ ბევრი ისეთი საგნები ვიცი, რომელნიც არავითარ ღირებულებას არ შეიცავენ, მათში კაპეიკსაც არავინ გამოიღებს, რადგან მათ გაკეთებაზე თავი არავის შეუწუხებია. წყალს წყაროზე და ქვიშას მდინარეში ღირებულება არა აქვს, რადგან მის გასაკეთებლად შრომა არ არის საჭირო, რადგან ის ადამიანის დაუხმარებლათ გაჩნდა.

მაგრამ სამაგიეროდ, რაც მეტი შრომაა დახარჯული ამა თუ იმ ნივთზე, მით მეტ ღირებულებას შეიცავს ის, მით მეტ ფასში გაიყიდება. ერთ არშინ ტილოში უფრო მეტს მოგცემენ, ვინემ ერთ არშინ კალენკორში. რატომ? იმიტომ რომ ერთი არშინი კალენკორის მომზადება უფრო ადვილად და ჩქარა შეიძლება, ის უფრო ნაკლებ შრომას თხოულობს, ვინემ ერთი არშინი ტილო. ოქროს ძეკვი ფოლადზე უფრო ძვირია. რატომ?

იმიტომ ხომ არა, რომ ოქრო ბრწყინალებს, ან ის უფრო მძიმეა? არა, შეიძლება, ფოლადის ძეწკვიც ისე ბრწყინავდეს, როგორც ოქროსი და სიმძიმითაც არ იყოს ნაკლები, მაგრამ ოქროს შოვნა ძნელია: საჭიროა დიდი შრომა, რომ ის მიწიდან ამოიღონ, ოქროს ძეწკვზე მეტი შრომაა დახარჯული, ვინემ ფოლადისაზე.

ამიტომ როცა მეწალე წაღას ყიდის, მკერავი-სერთუკს და მეპურე პურს ისინი ნამდვილად ყიდიან იმ შრომას, რომელიც მათ დაუხარჯნიათ. ერთი ბულკის გამოცხობას თუ საათის მუშაობა სჭირია, წყვილი წაღების შეკერვას კი ათი საათი, მაშინ ერთ წყვილ წაღებში ათ ბულკს მისცემენ, რადგანაც წაღებზე ათჯერ მეტი შრომაა დახარჯული (წაღების ღირებულება) ვინემ ბულკზე (ბულკის ღირებულება).

თუ ერთ არშინ ტილოში ვერცხლის მანეთიანს თხოულობენ, ეს იმიტომ, რომ ტილოს გაკეთებას (ცხვრების მოვლას, მატყლის გაკრეჭას და ტილოს შეღებვას) იმდენი შრომა სჭირდება, რამდენიც ვერცხლის მანეთის შოვნას (ვერცხლის მოძებნა, მოტანა, გადაღულება)—ვთქვათ ათი საათი. ერთ არშინ კალენკორში მხოლოდ უზალთუნს ვაძლევეთ, რადგან მის მომზადებას (ბამბის დათესვას, მოქსოვას, შეღებვას) ათი საათის ნაცვლად, ერთი საათის შრომა სჭირდება.

აი რატომ შეიძლება იმის თქმა, რომ მეწალე, მკერავი, მესტოლე და საზოგადოთ ყველა მშრომელი თავისი შრომით ინახავს თავს. ყველა ისინი სხვა და სხვა საგნებს ამზადებენ; ეს საგნები ბაზარზე გამოაქვთ გასაყიდათ და სწორედ იმდენ ფულს

თხოულობენ, რამდენიც შრომა აქვთ დახარჯული ერთი სიტყვით, რაც მეტს მუშაობს რომელიმე ხელოსანი, რაც მეტ შრომას ანდომებს თავის ნაწარმოებს, მით მეტ ღირებულებას ქმნის ის თავისი შრომით, მით მეტ ფასში გაყიდის, მით მეტს მისცემენ მას საქონელში.

ესეც თქვენი სიმართლე, მეტყვიან ზოგიერთები თქვენ დაგვიბრდი ისეთ რამეს, რასაც ფაბრიკანტები და ხაზინები გვიმალვენ და ნამდვილად იმასვე იმეორებთ, რასაც ისინი ამბობენ: ვინც მეტს მუშაობს ის მეტსაც მიიღებსო. მაგრამ ნუ აჩქარდებით, ჯერ მომისმინეთ და თუ ღირსი ვიყო, მერე დამძრახეთ. ზევით მე ვთქვი, რომ რაც მეტ შრომას ხარჯავს ხელოსანი, მით მეტ ფასს აიღებს თავის ნაწარმოებში მეთქი. მეწაღე კარგათ შეკერილ, მაღალ ქუსლებიან წაღებში მეტს აიღებს, ვინემ უხეირო წაღებში. ეს ყველაფერი აგრეა, მაგრამ ჩვენმა მეწაღემ რომ წაღები შეკეროს, ამისთვის საჭიროა ტყავი, იარაღი და სახელესნო; ყველა ამას კი ფული უნდა. ზეინკალმაც, თუ სურს რომ გასაღებები გააკეთოს, უნდა დაიჭირავოს სახელოსნო, შეიძინოს იარაღები და სანამ გასაღებებს გაასაღებდეს ცხოვრებას სახსარიც უნდა იქონიოს. ამისთვისაც ისევ ფულია საჭირო. ვისაც ფული აქვს, მას რა უჭირს, ააგებს სახელოსნოს, დაამზადებს საქონელს და შემდეგ გაყიდის იმის და გვარად, რამდენიც შრომა აქვს დახარჯული. მაგრამ რა ქნას იმან, ვისაც ფული არა აქვს, ვისაც არ შეუძლიან სახელოსნოს აშენება და საქონლის მომზადება, რადგან საჭირო იარაღები და მასალა მას არ მოეპოვება? რა ქნას იმ კაცმა, რომელიც-როგორც ეს ხშირად ხდება არ-

საიდან შევლას არ ელის და ცხოვრებასა და
ჩაცმა-დახურვა კი უნდა?

ჩვენ მშრომელს არც ფული და არც საქონელი
არა აქვს, ამიტომ, სიმშვილით რომ სული არ ამოხ-
დეს, მან უნდა გაყიდოს თავისი თავი, უნდა იმუ-
შაოს ქირაზე და თავისუფლება დაკარგოს.

როგორ თუ თავისი თავი უნდა გაყიდოს,
თავისუფლება დაკარგოს? ფაბრიკაში მუშაობა ხომ
მონობა არ არის! როგორც ხელოსანი ისე ფაბრიკის
მუშა, თავისუფალი ადამიანია, მუშაობს რამდენიც
უნდა, არავის არ შეუძლია ის თავის ნებაზე ატა-
როსო, მეტყვიან.

არ შეგვიძლია თავისუფალი ვუწოდოთ იმ ადა-
მიანს, რომელიც თავის შრომას ყიდის; მას უსა-
თუოდ ბატონი უნდა ყავდეს და ასეთი ბატონი
კიდევცა ყავს. თავისუფალია მხოლოდ ის, ვინც
იძულებულია არ არის თავისი თავი გაყიდოს. ასეთი
თავისუფლების მიღება ჩვენში ერთობ ძნელია. მუშა
იძულებულია ფაბრიკას მიაშუროს, რადგან მას არ
მოეპოვება საკუთარი მასალა და იარაღები, ის ემორ-
ჩილება ფაბრიკანტს, რადგან მას სხვა გზა არა აქვს,
რადგან ფაბრიკანტს მუშის წინააღმდეგ ძლიერი
იარაღი აქვს—ეს არის სიმშვილი, რომელიც მას
სამუშაოს დაკარგვისგან მოეღის.

III

თავისუფალი იქნება ადამიანი თუ მონა-ეს სულ
ერთიან, მეტყვიით თქვენ. საქმე ის კი არ არის ვინ
თავისუფალია და ვინ მონა,-თავი და თავი ის არის,
მართლა შეუძლია ადამიანს საკუთარი შრომით გამ-
დიდრდეს თუ არაო.

მე ისევ გთხოვთ თქვენ დამაცადოთ, ნუ ჩქარობთ, ამის შესახებაც გვექნება ლაპარაკი; საქირაა ყველაფერი გავითვალისწინოთ.

ყველა მუშა-მესტოლე, მკერავი ან მეწალე— ყველა თავის თავის გაყიდვას ცდილობს, თუ მას არა აქვს არც ფული და იარაღი და არც მასალა. ადრე თუ გვიან ის უსათუოდ იპოვის ფაბრიკანტს ან ხელოსანს, რომელიც მას იყიდის.

რისთვის ყიდულობენ მას? იმისთვის ხომ არა, რომ ებრალებათ და სურთ დახმარება აღმოუჩინონ? არა. ყიდულობენ იმისთვის, რომ მას შეუძლია ჩაქუჩი სცემოს, წაღები შეკეროს, ერთი სიტყვით, მას შეუძლია იმუშავოს.

როცა მას ყიდულობს ფაბრიკანტი ან ხელოსანი, ყურადღებას მხოლოდ მის ძალას და საქმის ცოდნას აქცევს, მას რომ ეს ძალა არ ქონდეს, ფაბრიკანტი მას ზედაც არ შეხედავს. მას მხოლოდ სამუშაო ძალა ესაქიროება. უმთავრესი საკითხი მისთვის ის არის, რამდენი უნდა მისცეს ამ ძალაში; ეს აქვს მას გადასაწყვეტი. ძნელი გასაგები არ არის, რამდენი ღირს სტაქანი, კალათი, წყვილი წაღები და სხვ. ეს დამოკიდებულია იმ დროს რაოდანობაზე რომელიც ამ საგნების გაკეთებას მოანდომეს. ვთქვათ ერთი სტაქნის გაკეთებას ნახევარი საათის შრომა სჭირდება, წყვილი წაღების შეკერვის—20 საათის თეფშის-ერთი საათი, ვთქვათ ერთი საათის შრომაში ორ შაურს იძლევიან (რადგან ვერცხლის ორ შაურიანის გაკეთებასაც ერთი საათის შრომა სჭირდება). ძნელი არ არის გავიგოთ, თუ რამდენი ღირს ერთი სტაქანი. თუ მის გაკეთებას ნახევარი საათი მოანდომეს, მაშ ისიც ნახევარ უზანთულად ეღირება—

ე. ი. შაურად. თუ წყვილ წაღების კერვას 20 საათი მოანდომეს, იმისი ღირებულებაც ოცი უზანთული იქნება ე. ი. ორი მანეთი; თუ თეფშის გასაკეთებლად ერთი საათის შრომაა საჭირო, მაშინ ის ორ შაურად ეღირება.

მაგრამ როგორ გავიგოთ, რა ღირს ადამიანი, რამდენი უნდა მივცეთ მის სამუშაო ძალაში?

ვთქვათ მუშა ე. ი. მისი სამუშაო ძალა, ერთი დღით იყიდეს. წარმოვიდგინოთ შემდეგ, რომ მუშას დღეში სამი აბაზი სჭირდება, (სასმელ-საქმელზე, ბინაში, ტანისამოსში), რომ იცხოვროს და მუშაობის განგრძობა შეიძლოს, ე. ი. დახარჯულია ძალა აღადგინოს. ამ შემთხვევაში ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სამუშაო ძალა სამ აბაზათ ან ექვსი საათის შრომით ღირს *) (თუ უზალთუნს იგივე ღირებულება ექნება, რაც ერთი საათის შრომას).

ფაბრიკანტმა კარგათ იცის, რომ სამუშაო ძალა ექვსი საათის შრომად ღირს, ე. ი. იმდენად, რამდენადაც ექვსი თეფში ან თორმეტი სტაქანი, და ამიტომ მუშას მისი ძალის ღირსებულებას აძლევს, ე. ი. სამ აბაზს. ერთი სიტყვით, მუშა იმდენს ღებულობს თავის სამუშაო ძალაში, რამდენიც მისი არსებობისთვის არის საჭირო.

ახლა დავუბრუნდეთ ისევ ჩვენ კითხვას: რისთვის ყიდულობს ფაბრიკანტი სამუშაო ძალას? რად ჰყიდის მას მუშა-ეს თავის თავათ ცხადია: მას ძალას ატანს სიმშვილი, რომელიც გაცილებით უფრო

*) უნდა გვახსოვდეს, რომ სამუშაო ძალის ღირებულება იმდენი საათის შრომას უდრის, რამდენიც მუშის ცხოვრების განსაგრძობათ არის საჭირო.

ძლიერი გრძნობაა, ვინემ თავისუფლება და სერქონსული ბიბლიოთეკა ცხვილი.

მაშ ფაბრიკანტი რილასთვის ყიდულობს სამუშაო ძალას? იმისთვის, რომ მოიგოს, გამდიდრდეს. ავხსნათ ეს მაგალითით. ვთქვათ, ვინმემ ბამბეულობის ფაბრიკა გახსნა. ვთქვათ იყიდეს ათას ოთხასი მანეთის ბამბა, ოთხმოცი მანეთის მანქანები, განათებას და სხვა წვრილ ხარჯებს 24 მანეთი მოუნდა და შეუდგენ საქმეს. როგორ გგონიათ, რატომ გახსნა ფაბრიკა ფაბრიკანტმა? ცხადია, იმიტომ, რომ სურს ნაქსოვში მეტი აიღოს, ვინემ ავითონ დაეხარჯა ბამბაზე, მანქანებზე და სხვ. ცხადია, როცა ის ბამბიდან ქსოვილს მიიღებს, ათას ხუთას ოთხ მანეთს როდი დასჯერდება, ის, მაგალითად, ორ ათას მანეთს მოითხოვს *).

მაგრამ სურვილი კიდევ არ არის საკმაო, საჭიროა, რომ ეს ორი ათასი ნამდვილად მიიღოს, მაგრამ მიიღებს თუ არა ეს სხვა კითხვაა. რაიმე სასწაულის ძალით რომ მანქანამ მუშის დაუხმარებლათ შეიძლოს ძაფის დართვა და ფაბრიკანტმა ვაქარს ორი ათასი მანეთი მოსთხოვოს, ვაქარი აი რას ეტყვის მას: შენი ძაფი შეიცავს ბამბის ღირებულებას — ე. ი. 1400 მან., მანქანებისას — 80 მ. და წვრილი მასალებისას — 24 მან. — სულ ეს შეადგენს ათას ხუთას ოთხ მანეთს; არც მეტს, არც ნაკლებს და მეც ერთ გროშსაც არ მოგიმატებ.

არ ვიცი, მოეწონება თუ არა ფაბრიკანტს.

*) 1504 მან. საზოგადო ჯამია ნახარჯის, — ჩვენ მაგალითში 1400 მან. ღირს ბამბა. 80 მან. მანქანები და 24 მ. წვრილი მასალები — სულ 1504 მან.

ეს პასუხი. ვიცით მხოლოდ, რომ მანქანებს თავისით მუშაობა არ შეუძლიათ და ფაბრიკანტების საბედნიეროთ მანქანას მუშები უნდა უდგეს გვერდში. ფაბრიკანტმა ეს იცის და ამიტომ ის ქირაობს, მაგალ., 100 მუშას და თვითეულს სამუშაო ძალაში, როგორც საქონელში დღიურათ სამ აბაზს აძლევს.

მუშა, რომელიც დღეში სამ აბაზად არის დაქირავებული, კურკას აცლის ბამბას, ართავს ძაფს და სხვა. ერთი სიტყვით მუშაობს, ბამბას თავის შრომას უერთებს.

პირველი საათის შემდეგ ის მიუმატებს მხოლოდ ერთი საათის შრომას, ე. ი. მის ღირებულებას ათი კაპეკით გააღიდებს (თუ საათის შრომა 10 კაპეკად ღირს), ორი საათის შემდეგ მიუმატებს ორი საათის შრომას, ე. ი. მის ღირებულებას გააღიდებს 20 კაპეკით., ექვსი საათის შემდეგ ის მიუმატებს ექვსი საათის შრომას, ე. ი. მის ღირებულებას 60 კაპეკს მიუმატებს, სწორედ იმდენს, რამდენიც ფაბრიკანტმა მის სამუშაო ძალაში გამოიღო. ამნაირად ექვსი საათის შრომის შემდეგ მუშამ უკვე შექმნა იმდენი, რამდენიც ხაზინისაგან მიიღო. ასე მუშაობს ის მთელი კვირის განმავლობაში, რის შემდეგაც ფაბრიკანტი აგროვებს ძაფს და ბაზარზე მიჰქვს გასასყიდათ; მას სურს ისევ ორი ათასი მანეთი აიღოს.

— რამდენს თხოულობ ძაფში?— ორ ათას მანეთს.

— ეს ძლიერ ბევრია, ეუბნება ვაჭარი, ნუ თუ გგონია, რომ შენს საქონელი ორი ათასი მანეთის ღირებულებას შეიცავს? აბა რას ამბობ! მოდი ერთად ვიანგარიშოთ. ძაფში ურევია ბამბის ღირებუ-

ლება ათას ოთხასი მანეთის, მანქანის ოთხმოცდამანეთის, წვრილი მასალების—ოცდა ოთხი მანეთის და სამუშაო ძალისაც სამას სამოცი მანეთის (თუ ერთი კვირის განმავლობაში მუშაობდა ასი კაცი 6 დღეს, დღეში ექვს საათს და სამი საათის შრომაში ათ კაპეიკს იღებდა— $6 \times 6.100.100 = 360$ მ.), მთლად ძაფში ათას რვაას სამოც და ოთხი მანეთის ღირებულებაა მოთავსებული. მაშ, ათას რვაას სამოცდა ოთხ მანეთს მოგცემ, მეტი არ შემიძლია.

— ეს როგორ იქნება! მაშ მე არაფერი არ უნდა მოვიგო? ამდენი ხომ კიდევ დავხარჯე. მოსაგები სადღაა? რა თავში ვიხალო ცარიელი ფაბრიკები, თუ მოსაგები არსად იქნება, წუწუნებს ფაბრიკანტი.

მართლაც, რა უნდა მოიგოს ფაბრიკანტმა, თუ მუშა ზედ-მეტი ექვსი საათის განმავლობაში არ ამუშავა?

— ეს რასა ჰგავს, ეტყვიან მუშები, ჩვენ ხომ ვიმუშავეთ ექვსი საათი და შენი ქირის სამაგიერო ღირებულება ჩაგაბარეთ, უკვე დავუმატეთ ბამბას იმდენი ღირებულება, რამდენადაც შენ ჩვენი სამუშაო ძალა იყიდე.

— ტყუილია, უპასუხებს ფაბრიკანტი. მე თქვენი სამუშაო ძალა მთელი დღით ვიყიდე, მე ნება მაქვს, მთელი დღე გამუშაოთ.

მუშები რჩებიან, მეტი რა გზა აქვთ. თუმცა ექვსი საათის განმავლობაში უკვე შექმნეს თავის სამუშაო ძალის ღირებულება, მაგრამ სამართალი სად არის! მათ მეორე ექვსი საათი ხაზიფინის სასარგებლოდ უნდა იმუშაონ.

ფაბრიკანტი მათ ახალ მასალას ურიგებს და

საქმე იჩარხება. თითო საათის შრომის შედეგად მუშა უმატებს ბამბას ერთი საათის ღირებულებას, ექვსი საათის შემდეგ—ექვსი საათის ღირებულებას. ცხადია, ეს ახალი ღირებულება ფაბრიკანტს მუქთად უვარდება ხელში, ამაში მას ფული არ დაუხარჯავს. ერთი მუშა ექვსი საათის შრომით 60 კაპ. ღირებულებას შექმნის (თუ საათის შრომა ორი შაური ღირს), ასი მუშა ასჯერ მეტს, ე. ი. 60 მანეთის ღირებულებას შექმნის, ერთ კვირაში კი ყველანი სამას სამოცი მანეთის ღირებულებას შექმნიან.

თუ ჩვენნი ფაბრიკანტი მოისურვებს ძაფის იმ ნაწილის გაყიდვას, რომელიც დანარჩენი ექვსი საათის შრომის ღირებულებას არის შექმნილი, მაშინ აი რას მიიღებს: ისევ ათას რუბლს სამოცდა ოთხ მანეთს, რადგან ძაფში მოთავსებულია ბამბის ღირებულება ათას ოთხასი მანეთის, მანქანების—ოთხმოცი მანეთის, წვრილი ხარჯების—ოცდაოთხი მანეთის, და სულ სამას სამოცი საათის შრომა, რომელიც ფაბრიკანტმა მუქთათ ჩაიგდო ხელში. ახლა ის სიამოვნებით გაყიდის ათას რუბლს სამოცდა ოთხ მანეთით, რადგან მას ათას ხუთას ოთხი მანეთის მეტი არ დაუხარჯნია. ახლა კი ნათლათ სჩანს, რომ წარმოებამ ხაზინის სარგებელი მოუტანა. აბა ვიანგარიშოთ. ჩვენმა ფაბრიკანტმა ორჯერ დაურიგა მუშებს 1400 მანეთის ბამბა, ეს შეადგენს 2800 მანეთს, ორჯერ გაცვდა 80 მანეთის მანქანა—ეს შეადგენს 160 მან., წვრილი ხარჯები ორჯერ 24 მან, ეს შეადგენს 48 მან. და მუშების ქირაც 360 მანეთი, სულ შედგა სამი ათას სამას სამოცდა რვა მან. ფაბრიკანტი ძაფის პირველ ნახევარშიც და მეორეშიც 1864 მანეთს მიიღებს, მთელ ნაწარმოებში 3728 მ,

მაგრამ დახარჯა პირველათ 1864 მან., მეორეთ 1504 მან., სულ 3368, აიღო 3728 მანეთი, ე. ი. 360 მანეთი მოიგო.

საიდან გამოტყვრა ეს ამოდენა მოსაგები? ცხადია, იქიდან, რომ სამუშაო დღის მეორე ნახევარში ფაბრიკანტს არაფერი გადაუხდია, ამ დროს განმავლობაში მუშებმა მუქათ იმუშავეს და ხაზეინს ზედმეტი ღირებულება ჩააბარეს, ან, როგორც ამბობენ, ზედმეტი იმუშავეს *).

ახლა კი ვიცით, რისთვის ქირაობს ფაბრიკანტი მუშებს. იმისთვის, რომ მათ შრომას სარგებელი გამოაღებინოს, იმისთვის, რომ ზედმეტი ღირებულება მიიღოს. ფაბრიკანტის სიმდიდრე—ეს მის მიერ დასაკუთრებული მუშის შრომაა.

მუშები ნახევარ დღეს ხაზეინისთვის მუშაობენ, ნახევარს თავისთვის, ე. ი. თავის სიცოცხლის ნახევარს ხაზეინების გამდიდრებას ანდომებენ.

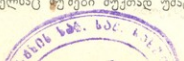
რაც ჩვენ ერთ ფაბრიკანტზე ვთქვით, ის მთელი ქვეყნის ფაბრიკანტებზე ითქმის. ყველა ესენი იმისთვის ქირაობენ მუშებს, იმისთვის ყიდულობენ მათ სამუშაო ძალას, რომ გამდიდრდენ, მუშები საქიროზე მეტი ამუშავენ და ეს ზედმეტი შრომა თვითონ მიითვისონ.

IV

თქვენ, რასაკვირველია, თანახმა ხართ იმისი, რაც მე გიამბოთ. ერთ რამეში შეგეძლოთ ექვი შეგეტანათ,—რომ ბამბეულობის ფაბრიკის ამბავი სი-

*) მაშ რას ქვია ზედმეტი ღირებულება? ეს ისეთი ღირებულებაა, რომელსაც მუშები მუქათა უმატებენ ნაწარმოებს.

K 121-398
3

მართლეს არა გავს. სად და ვის გაუგონდათ მანქანები მხოლოდ ოთხმოც მანეთათ ღირებულებას და ბამბაც მხოლოდ ათას ოთხასი მანეთისა ეყიდნათ? სრული ჭეშმარიტებაა. მაგრამ ამ მაგალითში მოყვანილი ციფრები იმისთვის ამოვარჩიეთ, რომ ნათლათ გამოგვერკვია, თუ რა არის ზედმეტი ღირებულება. ახლა მე პირდაპირ ცხოვრებიდან მოვიყვან მაგალითს, რომელიც სინამდვილესთან ისე ახლოს იქნება, რომ მის უარის ყოფას ვერაფერ შეიძლება.

ინგლისში, როგორც ყველამ იცის, დიდძალ ბამბას ამზადებენ *). დიდი ხანია, რაც იქ უზარმაზარი ორთქლის ფაბრიკები არსებობს, დიდი ხანია იქაურმა მუშებმა თავისთვის მუშაობა მიატოვეს და იძულებულნი გახდნენ თავისი შრომა გაყიდონ, ხაზეინებს მიექირავონ, დიდი ხანია ისინი სიმშოლს და სხვა მრავალ გაქირვებას ითმენენ. სამაგიეროთ ფაბრიკანტები სუქდებიან და მდიდრდებიან. წარმოვიდგინოთ ახლა, რომ ერთს ასეთ ფაბრიკანტთაგანს ფაბრიკის შენახვა და საზოგადოდ საქმის წარმოება 134 ათას ორას ორმოცდა ათი მანეთი დაუჯდა ერთი წლის განმავლობაში, წლის გასულს ის ყიდის თავის ძაფს და 159 ათას მანეთს ღებულობს. მამისი მოსაგები უდრის 24 ათას შვიდას ორმოცდა ათ მანეთს. (159000—134250=24750), ე. ი. 18% პროცენტს. თქვენ იცით, რასაკვირველია, რომ ეს არც ისე დიდი მოსაგებია, რადგანაც ჩვენშიც არიან ქარხნები, მაგალ., შაქრის, რომელნიც 40, 50

*) 1837 წ. ინგლისში დაამუშავეს ათას-ორას-სამოცდა-ოთხი მილიონი გირ. ბამბა ოცდა ცამეტ მილიონ ნახევარი თითისტარის შემწეობით.

და ხან მეტ პროცენტს იძლევიან. ვნახოთ, სადღეობს ლებულობს მექარხნე ამდენ მოსაგებს. სიაღვილისათვის გამოვიანგარიშოთ, რამდენი ეხარჯება მას კვირაში. მის ფაბრიკაში 10 ათასი თითისტარია, რომელნიც ორთქლის შემწეობით მოძრაობენ. ერთი თითისტარი (რასაკვირველია, მუშის დახმარებით) კვირაში გირვანქა ძაფს იძლევა. ათი ათასი თითისტარი ათი ათას გირვანქას მოგვცემს. მაგრამ ათი ათასი გირვანქა ძაფის მოსამზადებლად ათი ათასი გირვანქა ბამბა როდი კმარა, რადგან ბამბის ერთი ნაწილი მუშაობის დროს იკარგება. ჩვენ მაგალითში მოყვანილ ფაბრიკაში ათი ათას ექვსასი გირვანქა საჭირო, ასე რომ ექვსასი გირვანქა უსარგებლოდ იკარგება. 1871 წელს ინგლისში გირვანქა ბამბის ფასი იყო 19¹/₂ კაპეიკი, ასე რომ ათი ათას ექვსას გირვანქას ათი ათას ექვსასჯერ მეტი მოუნდებოდა, ე. ი. ორი ათას სამოცდა შვიდი მანეთი. ბამბა რომ ძაფად იქცეს, ამისთვის მუშის შრომა, მანქანები და მასალებია საჭირო. მანქანები, ე. ი. თითისტრები ორთქლის მანქანასთან ერთად ღირს სამოცი ათასი (60 ათასი) მანეთი. მაგრამ მანქანა ერთბაშად როდი ცვდება, ის რამდენიმე წელიწადს გამოდგება, მაგალ., ათს წელიწადს, ამიტომ მანქანებზე წლიურად დაიხარჯება სამოცი ათასი მანეთი კი არა, ათჯერ ნაკლები, ე. ი. ექვსი ათასი მანეთი, კვირაში კი (თუ წელიწადში 50 კვირას ვიანგარიშებთ) ორმოცდა ათჯერ ნაკლები, ე. ი. ას ოცი მანეთი (120 მ.). გარდა ამისა საჭიროა ქვანახშირი (ქვანახშირის გასაცხელებლათ), ზეთი (ბორბლებზე წასასობათ), გაზი (ფაბრიკის გასანათებლათ) და სხვ. ქვანახშირზე იხარჯება კვირაში 24 მან. და 60 კაპ.

გაზი—ექვსი მანეთის, ფაბრიკის შენობის ქირას იხდის კვირაში 36 მანეთს (წელიწადში გამოდის ათას რვაასი მანეთი). ერთი კვირის განმავლობაში დახარჯავს სულ ორი ათას ორას ოთხმოცდა ოთხ მანეთს და ნახევარს. მაგრამ ყველა აქ ჩამოთვლილ მასალებისგან რა გამოვა, თუ მუშის ხელი არ ჩაერია. ამიტომ ფაბრიკანტი იძულებულია დაიქირაოს ას ოცდა თხუთმეტი მუშა (თითო მუშა სამოცდა თოთხმეტ თითისტარს უვლის) და აძლიოს იმდენი, რამდენიც მათი სამუშაო ძალის აღსადგენადაა საჭირო, ე. ი. მუშების შესანახად (სასმელ-საქმელი, ბინა, ტანისამოსი). ვთქვათ, თითო მუშას მოუნდება კვირაში ორი მანეთი და ხუთი შაური. ყველა მუშებს კვირაში სამას სამი მანეთი და თხუთმეტი შაური მოუნდებათ. მუშები რომ მხოლოდ თავისთვის მუშაობდნენ, ე. ი. რომ ისინი იმდენს მუშაობდნენ ფაბრიკანტის სასარგებლოთ, რამდენიც თვითონ სამუშაო ქირის სახით აქვთ მიღებული, მაშინ აღვილი გამოსაანგარიშებელი იქნებოდა მათ მიერ დამზადებული ათი ათასი გირვანქა ძაფის ღირებულება. მაშინ ამ ძაფის ღირებულებაში შევიდოდა: 1, ბამბის ღირებულება 2067 მან., 2, მანქანების—120 მან; 3, ქვანახშირის—24 მ. 60 კაპ., 4, ზეთის—24 მ. 60 კაპ.; 5, გაზის—6 მან.; 6, ბინის—36 მან., 7, მუშების ქირა 303 მან. 75 კ. —სულ ორი ათას ხუთას ოთხმოცდა ერთი მან. და 75 კაპ.; ერთი გირვანქა ეღირებოდა ათი ათასჯერ ნაკლები, ე. ი. დაახლოვებით 26 კაპეიკი. ფაბრიკანტი კი 26 კაპეიკის ნაცვლად $31\frac{5}{8}$ კაპეიკს მიიღებს, ათი ათას გირვანქაში—სამი ათას ას სამოცდა ორ მანეთს და ნახევარს, ე. ი. ხუთას სა-

მოცდა თხუთმეტი მანეთით მეტს ჩვენ ანგარიშს შედარებით. თუ ჩვენმა ფაბრიკანტმა ხუთას სამოცდა თხუთმეტი მანეთით მეტი აიღო, ეს იმიტომ, რომ მის ნაწარმოებში ახალი ღირებულებაა ჩაქსოვილი, რომელიც მუშებმა მუქთად დაუთმეს, ფაბრიკანტს ამაში ფული არ მიუცია. ამნაირათ ჩვენ ვხედავთ, რომ ფაბრიკანტის მოსაგები მუშის მუქთი შრომის, ზედმეტი ღირებულების ნაყოფია. მუშებმა სამას სამი მანეთი და თხუთმეტი შაური მიიღეს ხაზენისაგან ერთი კვირის განმავლობაში და სამაგიეროთ ამ ფულს გარდა ხუთას სამოცდა თხუთმეტი მანეთი ახალი ღირებულება შესძინეს. თითო მუშა იღებს დღეში $37\frac{1}{2}$ კაპ. და ქმნის ხაზენის სასარგებლოთ არა მარტო ამ $37\frac{1}{2}$ კაპეიკის საღირაღს, არამედ $58\frac{1}{2}$ კაპეიკს ახალს, ზედმეტ ღირებულებას. ამ რიგად მუქთი, უფასო შრომა ერთ ნახევარჯერ მეტია, ვინემ ის შრომა, რომელშიც ფულია მიღებული. მუშა ფაბრიკანტისთვის ერთნახევარჯერ მეტს შრომობს, ვინემ თავისთვის; ზედმეტი ღირებულება ერთნახევარჯერ მეტია, ვინემ მუშის ქირა, ანუ, როგორც ამბობენ, ზედმეტი ღირებულების ნორმა (ზომა) ერთი და ნახევარია— 150% -ია *).

ამის შემდეგ, მგონი, არავისთვის არ არის დაფარული, რომ ყველა მოსაგების წყარო შრომა არ

*) ზედმეტი ღირებულების ნორმა—ეს ზედმეტი შრომის და აუცილებელი შრომის დამოკიდებულებაა. მაგალ., თუ მუშა ოთხ საათს კაპიტალისტისათვის მუშაობს და ოთხს თავისთვის, ე. ი. თუ მუქთი შრომა აუცილებელი შრომის ოდენია—მაშინ ზედმეტი ღირებულების ნორმა იქნება ერთი, ანუ 100% ; თუ თავისთვის ოთხ საათს მუშაობს და ხაზენისთვის 8 საათს, მაშინ ნორმა იქნება ორი, ანუ 200% პროც.

არის. ჯერჯერობით ეს მაინც დანამდვილებით ვიცით, რომ ფაბრიკანტი სხვისი შრომით იძენს თავის სიმდიდრეს.

ახლა ისიც გავიგოთ, როგორ მდიდრდებიან ხელოსნები, მემამულენი, ჩინოვნიკები, ვაჭრები და სხვები. ვილაპარაკოთ ჯერ ხელოსნებზე.

თქვენ, ალბათ, იცით, რომ ჩვენში ფეხსაცმელს უმთავრესათ წვრილ სახელოსნოებში ამზადებენ, სადაც ქარგლები ქირაზე მუშაობენ, ხოლო შეგირდები მუქთათ. ხელოსანი მხოლოდ თვალყურს ადევნებს მათ მუშაობას. ხელოსანი რომ შეგირდებისაგან საკმაოდ დიდ ფულს იძენს, ეს დღეს ბალღმაც კარგათ იცის. ჩვენ ვლაპარაკობთ აქ ქარგლებზე, რომელნიც თავის შრომაში ქირას ღებულობენ. თქვენ ხომ იცით, რა ძნელია მეწაღის ხელობა. თხუთმეტი-თექვსმეტი საათის განმავლობაში უნდა იჯდეს ის დახუთულ, ბნელ ოთახში ერთ ალაგას მოკუნტული, რომ როგორმე ლუკმა პურის ფასი აიღოს. უფრო ხშირათ ის ნაქრობით მუშაობს, თითო წყვილ ფეხსაცმელში ოთხ აბაზ ნახევარს აძლევენ (90 კაპ.). კარგ პირობებში ერთი ქარგალი თხუთმეტი საათის განმავლობაში ორ წყვილ ფეხსაცმელს შეკერავს, რისთვისაც ერთ მან. და ოთხ აბაზს მიიღებს. ახლა ვნახოთ, საიდან ღებულობს ცხოვრების სახსარს ხელოსანი?

ერთ წყვილ ფეხსაცმელს მოუნდება ორი მან. და 10 კაპ. მასალა—ტყავი, რეზინა, ქუსლები და სხვ., წვრილმანები—ძაფი, სადგისი და ლურსმნები—10 კაპეკის, ბინის—ათი კაპეკი *), ქარგ-

*) ბინა, რასაკვირველია, გაცილებით მეტი ეღირება,

ლის შრომა ოთხი აბაზის და ნახევრის. ქარგლის
რომ იმდენი მისცენ, რამდენიც ერგება, მაშინ ერთი
ფეხსაცმელი ეღირება: მასალა ორი მანეთი და 55
კაპეიკი, ბინა—ორი შაური, ქარგლის შრომა—
ოთხ აბაზ ნახევარი,—სულ სამი მანეთი და ცამეტი
შაური. ხელოსანი კი წყვილს ხუთ მანეთათ ყიდის,
ე. ი. მანეთი და შვიდი შაურით უფრო ძვირათ.

საიდან აიღო ხელოსანმა ეს მანეთი და შვიდი
შაური? რასაკვირველია ის არ შეუქმნია არც ლურ-
სმნებს და ტყავს, არც ქუსლებს და ბინას; მისი
შემქმნელნი მუშებია.

ასე, ჩვენმა ქარგალმა ოთხ აბაზ ნახევარზე
მანათი და შვიდი შაური შესძინა ხელოსანს, ეს
არის მუქთი შრომა, ზედმეტი ღირებულება. მაშ
მუქთი შრომა აქაც ერთნახევარჯერ მეტია აუცი-
ლებელ შრომაზე, ზედმეტი ღირებულების ნორმა
ერთ ნახევარია, ანუ 150%. მუშა თხუთმეტი საა-
თის შრომიდან მხოლოდ ექვს საათს ანდომებს თა-
ვის თავის, დანარჩენ ცხრა საათს ხელოსნისთვის მუ-
შაობს და ამ უკანასკნელს ამდიდრებს.

ახლა ხომ ხედავთ, საიდგან დგება ხელოსნის
მოსაგები. მისი საკუთარი შრომისაგან? ცხადია,
არა. სწორედ ისე, როგორც ფაბრიკანტი, ხელოსა-
ნიც სხვისი შრომით, თავისი ქარგლების გაყვლე-
ფით მდიდრდება.

V

ვაკრები, ჩინოვნიკები, მემამულენი და სხვები,
—ესენი ვილასი შრომით ცხოვრობენ?

მაგრამ, სამაგიეროდ, ის დიდხანს სძლებს, იქ რამდენიმე ასი
წყვილი შეიკრება და ამიტომ ერთ წყვილზე მოვა ცოტა,
მაგ. 10 კ.

მომითმინეთ და ამასაც გეტყვით. გავიგოთ, თუ როგორ ჩნდება მათი მოსაგები, ვისი შრომით სუქდებიან ისინი,—ავილოთ მაგალითი.

ვთქვათ, ვინმე ფაბრიკანტმა 150 ათასი მანეთი დააბანდა რომელიმე საქმეზე. რა საქმე იქნება ეს, ჩვენთვის სულ ერთია, წარმოვიდგინოთ, რომ ეს შაქრის ქარხანაა. ჩვენი ფაბრიკანტი ყიდულობს მანქანებს, ქარხანას, სხვა საჭირო მასალებს, ქირაობს მუშებს და წლის გასულს ას ოთხმოცდათხუთმეტი ათასი მანეთის შაქარსა ყიდის. ასე რომ ფაბრიკანტი თავის 150 ათას მანეთზე 45 ათას მანეთს მოსაგებს ღებულობს. ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ეს 45 ათასი მანეთი მუშების მუქთი შრომით არის შექმნილი, ეს მუშების მიერ შექმნილი ზედ მეტი ღირებულებაა. ფაბრიკანტი დიდი სიამოვნებით ჩაიჩხრიალებდა მთელ ამ მოსაგებს: მართალია, ეს ფული მან მუქთად შეიძინა, მაგრამ მისი დათმობა ხუმრობა კი არაა. ფაბრიკანტის სამწუხაროთ, ზედმეტ ღირებულებაზე ბევრი ილესავს კბილებს. ყველას სურს, როგორმე თავისკენ გააქანოს ის და ჯიბეში ჩაიჩხრიალოს. ყველაზე უფრო ვაქარს უჭირავს მისკენ თვალი. ფაბრიკანტი უვაქროთ ვერ იხეირებს, თუ ვაქარი არა, მას მალაზიაში გამოუღლებება საქონელი, გამდიდრების მაგიერ სიმშლით ამოძვრება სული. მან ჯერ უნდა გაყიდოს საქონელი, ფულები აილოს, და მხოლოდ შემდეგ შეუძლია თქვას—საქმე გავაკეთეო. მაშ ვაქარია საჭირო, ფაბრიკანტმა ვაქარი უნდა ეძიოს.

მოდის ვაქარი. ის მზადაა ფაბრიკანტს უშველოს, მაგრამ ერთი აუცილებელი პირობით: მოსაგებიდან რამდენიმე პროცენტს თხოულობს.

ფაბრიკანტს, სხვა რა გზა აქვს—ვაჭრის დადებას ღებულობს; ყოველ მანათზე ათ კაპეიკს აძლევს. 45 ათას მანეთიდან მხოლოდ 40 ათას ხუთასი მანეთი რჩება. ფაბრიკანტის მოსაგებს მოაკლდა, იმისი ერთი ნაწილი ვაჭრის ჯიბეში გადავიდა. როგორ შეიძინა ვაჭარმა ეს მოსაგები? საკუთარი შრომით? რასაკვირველია, არა. იმის მოსაგები ფაბრიკანტის მოსაგების ნაწილია და როგორც ასეთი ზედმეტი ღირებულებიდანაა შემდგარი. ცხადია რომ ვაჭარიც მუქთი შრომით, ფაბრიკანტის მუშების ოფლით მდიდრდება. ვაჭარს უკან მემამულე მოსდევს. ჩვენი ფაბრიკანტის ფაბრიკა მემამულის მიწაზე ყოფილა აგებული. რასაკვირველია, ხან ისიც მოხდება, რომ ფაბრიკანტს საკუთარ მიწაზე უდგია ფაბრიკა, უფრო ხშირად კი სხვისაზე. მიწის პატრონი ამისთვის ქირას ითხოვს, ან როგორც იტყვიან, რენტას. რა გაეწყობა, ჩვენი ფაბრიკანტი იძულებულია ფული გადაიხადოს, თუ უიმი-სოდ არ შეიძლება. და თავის მოსაგებიდან 3 ათას მანეთს მიწის პატრონს აძლევს (რენტა). საიდან აიღო მემამულემ ეს მოსაგები, რენტა? რასაკვირველია, ისევ ფაბრიკანტის მოსაგებიდან, ე. ი. ფაბრიკანტის მუშების მიერ შექმნილი ზედ—მეტი ღირებულებისაგან *).

ჩვენ ფაბრიკანტს მხოლოდ ოცდა ჩვიდმეტი ათას ხუთასი მანეთი მოსაგები დარჩა. მაგრამ მას ჯერ კიდევ არ შეუძლია ყველა ეს ფულები ჯიბეში

*) ჩვენ აქ ისეთ მემამულეზე ვლაპარაკობთ, რომელიც თვითონ მეურნეობას არ მისდევს. ის მემამულე, რომელიც მეურნეობას მისდევს, პირდაპირ საკუთარი მუშების გაყვლეფით ირჩენს თავს.

ჩაიღოს. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ფაბრიკის მშენებელმა მან 150 ათასი მანეთი დახარჯა. ეს 150 ათასი შეიძლება მისი ყოფილიყოს, შეიძლება სხვისი. განა ცოტაა ისეთი მდიდრები, რომელნიც სხვას არას აკეთებენ გარდა იმისა, რომ ფულს აძლევენ სესხათ, რისთვისაც განსაზღვრულ სარგებელს დებულობენ და თავის კაპიტალს ამრავლებენ. წარმოვიდგინოთ, რომ ერთი ასეთი ფულიანი კაცისაგან აუღია ვალი ჩვენ ფაბრიკანტს, სახელდობრ 150 ათასი მანეთი 6⁰/₀-ად, ესე იგი, ყოველ ას მანეთში ექვსი მანეთი სარგებელი უნდა მისცეს. გამოდის, რომ ჩვენი ფაბრიკანტი 9 ათას მანეთს თავის მევალეს უთმობს, მას რჩება მხოლოდ 28 ათასი ხუთასი მანეთი. კაპიტალისტი კი 9 ათას მანათს იღებს სხვისი ჯიბიდან და გაურჯელოდ თავის ჯაბეში ილაგებს. ვისი ჯიბიდან იღებს ის ამ ფულს? ერთი შეხედვით გეგონებათ, რომ ფაბრიკანტის ჯიბიდან, მაგრამ ნამდვილად კი ესეც მუშების ნაოფლარია, მათი ზედმეტი ღირებულებიდანაა შემდგარი.

მაშ ფაბრიკანტს 28 ათას ხუთასი მანეთი რჩება, მაგრამ არც ეს ფულებია საკუთრად მისი. თავის ულუფას მთავრობაც თხოულობს.

ყველაზე მეტ გადასახადს მუშები, ღარიბი ხალხი იხდის, მაგრამ არც კაპიტალისტები და ფაბრიკანტები არიან თავისუფალნი. ჩვენი ფაბრიკანტიც თავის მოსაგების ერთ ნაწილს ხაზინას უთმობს. ის იხდის გადასახადის სახით, ვთქვათ, ხუთას მანეთს. თავის თავად იგულისხმება, რომ ამ გადასახადსაც მუშები იხდიან, რადგანაც ფაბრიკანტს საკუთარი არა გააჩნია რა, რაც აქვს, ყველაფერი მუშების შრომით

არის შექმნილი, ამიტომ, როცა ის გადასახადდება მისთვის, ეს მუშების შექმნილი ზედმეტი ღირებულებები ნაწილია.

რაც ღირება, აქედან შვიდას ორმოცდაათი მანეთი ღირებულების უნდა მისცეს ჯამაგირათ, ათას ხუთასი მანეთი დამზღვევ საზოგადოებას მიაქვს და ორი ათას ორას ორმოცდაათი სხვა ხარჯებს უნდება. რჩება 20 ათას ხუთასი მანეთი წმინდა მოსაგები, რომელიც ფაბრიკანტის სრულ განკარგულებაშია, ამ ფულს ის, რთგორც სურს, ისე მოიხმარს. ამის შემდეგ საზოგადოება მაინც იტყვის, რომ ეს ოცი ათას ხუთასი მანეთი ფაბრიკანტის «საკუთრებაა», ვითომ მან თავისი შრომით შეიძინა ეს ფულები.

VI

ახლა კი თამამათ შეიძლება ვუპასუხოთ იმ კითხვაზე, რომელიც წიგნის დასაწყისშია დაყენებული: რითი ცხოვრობენ ადამიანები? ვინ ცხოვრობს თავისი შრომით და ვინ მდიდრდება სხვების გაყვლეთით. ახლა ჩვენ შეგვიძლია მთელი ხალხი სამ ჯგუფად გავყოთ. პირველ ჯგუფს შეადგენენ ისინი, რომელნიც თავისთვის შრომობენ—თავისი საკუთარი მარჯვენით ირჩენენ თავს. ესენი არიან ხელოსნები, რომელთაც საკუთარი იარაღები აქვთ და გლეხები, რომელთაც საყოფი მიწა აქვთ. მეორე ჯგუფს შეადგენენ მუშები, რომელნიც მოკლებულნი არიან საკუთარ საწარმოვო იარაღებს, და გლეხები, რომელთაც ან სულ არ მოეპოვებათ მიწა ან ისე ცოტა აქვთ, რომ ეს მათ არ ყოფნის და ამიტომ იძულებულნი არიან თავისი თავი, თავისი სამუშაო ძალა

გაყიდონ. ამათ რიცხვში ურევიათ ქარგლები, ფაბრიკის მუშები, მოჯამაგირეები და სხვ.

მესამე ჯგუფს ეკუთვნიან ისინი, ვისაც წარმოების საკუთარი იარაღები აქვთ, მაგრამ თვითონ კი არ მუშაობენ, სხვებს ამუშავებენ. ესენი არიან ხელოსნები, ფაბრიკანტები, მემამულეები და სხვ.

ჩვენ უკვე გავიცანით ჩვენი წიგნის პირველ ნაწილში დღევანდელი წესწყობილება: ერთი მუქა ხალხი ქვეყანას ბრძანებლობს, თვითონ სხვისი შრომით მდიდრდება და მშრომელს პირში ჩალა გამოვლებულს სტოვებს. მაგრამ რატომ არის ეს ასე? იმიტომ რომ ხალხის დიდი უმრავლესობა თავისუფლებას მოკლებულია, ის იძულებულია თავის სამუშაო ძალა, თავისი თავი გაყიდოს, სხვებს მიექირაოს.

მაგრამ რა იძულებს მას თავის თავის გაყიდვას? ის, რომ მას შრომის იარაღები არა აქვს. ვისაც შრომის იარაღები არა აქვს, იმან რა უნდა ქნას: არ გაყიდოს თავის თავს და სიმშვილით სული ამოძვრება. მაშ რა უნდა ვიღონოთ, რომ ეს უსამართლობა მოვსპოთ, რომ ერთი ფუფუნებაში არ ატარებდეს დროს და მეორე სიმშვილით არ იხრჩობოდეს, რომ ქვეყნად თანასწორობა და სამართლიანობა დავამყაროთ? ამისთვის საჭიროა, რომ შრომის იარაღები ხალხს გადაეცეს. ხალხი მაშინ თავისთვის იშრომებს, ქირაზე მუშაობა მოისპობა, კაპიტალისტი ზედმეტ ღირებულებას ვეღარ ჩაიჯიბავს. ყველა იმუშავებს თავისთვის, არავინ არ იმუშავებს სხვისთვის. ადამიანის დაქირავება, იმისი ყიდვა შეუძლებელი გახდება.

მაშ საქმე ისე უნდა მოვაწყოთ, რომ ყველას

საკუთარი იარაღები ქონდეს. კარგი და პატრონი
ნო, მეტყვით თქვენ, მაგრამ საქმეც ის არის, რო-
გორ უნდა მოვაწყუთო.

როგორ მოვაწყუთო? აი როგორ: ჩამოვართვათ
მათ, ვისაც ძალიან ბევრი აქვს და მშრომელ ხალხს
გადაესცეთ.

ჩამოვართვათ! როგორ, განა ეს შესაძლებე-
ლია, მერე აქედან რამე გამოვა? ყოველ შემთხვევა-
ში ეს ხომ უზნეობა იქნებაო, მეტყვიან.

მაშ ახლა ამ კითხვების განხილვას შევუდგეთ.

I.

ჯერ გავიგოთ, შესაძლებელია ეს, თუ არა? რა
უნდა ვიღონოთ, რომ ყოველ ადამიანს, ყველა
მშრომელს წარმოების იარაღი გადაეცეს?

არც ისე ადვილი გადასაწყვეტია ეს კითხვა,
თუმცა პირველი შეხედვით ბევრს ეს უბრალო რამ
გონია. მართლაც, ოდესმე ხომ არსებობდა ისეთი
წყობილება, როცა ყოველ მუშას საკუთარი სახე-
ლოსნო ქონდა და თავისი ბატონ-პატრონი ღვითონ
იყო. ძველ დროში ეს ასე იყო. მაგრამ მაშინ ხალ-
ხიც ეხლანდელზე უფრო ცოტა ესახლა ქვეყანაზე.
იმ ქალაქში, რომელშიც დღეს ოთხ მილიონზე მე-
ტი მცხოვრებია, ორასი წლის წინეთ რაღაც ხუთა-
სი ათასი მცხოვრები ითვლებოდა — ასეთია, მაგალი-
თად, ლონდონი ინგლისში. იმ ქვეყანაში, სადაც
ორასი-სამასი წლის წინ ორი მილიონი მცხოვ-
რები ითვლებოდა, დღეს ათი მილიონი მცხოვრობს,
სადაც წინეთ ათასი წყვილი წაღების მეტი არ იყო
საჭირო, დღეს მილიონიც აღარ კმარა, სადაც წი-

ნეთ ერთი მილიონი არშინი ტილო იქ დღეს ათი და ოცი მილიონი არშინი იხარჯება. მაშ ძველად, „ბედნიერ დროში“, — თუმცა არც ისე ბედნიერი იყო ის, რომ მისი მობრუნება ვინატროთ — ფეიქარი, რომელიც საკუთარ სახლში ქსოვდა ტილოს თავისი ცოლშვილის დახმარებით, აგრეთვე ზეინკალი, რომელიც თავის გასაღებებზე სახლში მუშაობდა, ბევრ ტილოს და გასაღებების დამზადებას ვერ შეიძლებდენ. მუშაობდენ ცოტას, რადგან მოთხოვნილებაც მცირე იყო; ფეიქარი უხეირო „სტანოკზე“ ქსოვდა, ზეინკალიც თავის გასაღებებს პირველყოფილი იარაღებით აკეთებდა.

ახლა ფეიქარმა უსათუოდ მანქანების შემწეობით უნდა იმუშაოს. მან რომ თავის ძველებურ იარაღს მიმართოს, ეს იმას ემგვანება — ვინმემ რომ ცხენი დაიჭირაოს და ისე იმოგზაუროს იმ ადგილებში, სადაც უკვე რკინის გზაა გაყვანილი. მას სამი-ოთხი დღის სიარული დასჭირდება იქ, სადაც მხოლოდ საათია საკმაო.

ბევრი, ძლიერ ბევრი ნაწარმოებია ჩვენს დროში საჭირო. საჭიროა დიდრონი ფაბრიკები, ორთლის მანქანები, უზარმაზარი მალაზიები, რომ საკაო ნაწარმოები იქნას დამზადებული. ჩვენს დროში მარტო ინგლისში თითქმის ხუთასი ათასი კაცი მუშაობს ბამბეულობის ფაბრიკებში. თვითეულ მუშას რომ საკუთარი სახელოსნო ქონდეს, ე. ი. ყველა იმათგანი რომ დამოუკიდებლად მუშაობდეს, მაშინ ისინი იმის მეოცედსაც ვერ გააკეთებდენ, რასაც დღეს აკეთებენ. ყველგან გაძვირდებოდა ბამბეულობა და გლეხის ქალებიც კი ვერ აიტანდენ ასეთ ცხოვრებას. მაშ არც ისე სასურველი ყოფილა, რო

ყველას საკუთარი სახელოსნო, საკუთარი საწარმო-
ვო იარაღები ქონდეს. მართალია, მაშინ მოისპო-
ბოდა დაქირავებული შრომა, ადამიანის დაჩაგვრა,
მაგრამ სამაგიეროდ საჭირო ნივთები გაძვირდებოდა
და ვინ იცის, იქნებ სიმშლიც კი გვწვევოდა. დი-
ახ სიმშლი! ამაში თქვენ თვითონ დარწმუნდებით.
დღეს ინგლისში სანთლით რომ ეძებოთ, მაინც ვეღარ
შეხვდებით ისეთ მუშას, რომელსაც საკუთარი საწარ-
მოვო იარაღები ქონდეს, მეტადრე მიწის მესაკუთ-
რე გლახებს. თქვენ შეხვდებით იქ მხოლოდ მსხვილ
მემამულეთ, რომელნიც ფლობენ თვალ-უწვდენელ
მინდორ-ტყეებს, რომელთაც ორთქლის გუთნები,
სამკალ-სალეწი და სათესი მანქანები უდგიათ, რო-
მელნიც თავის ადგილების დასამუშავებლად გლე-
ხებს, სოფლის მუშებს ქირაობენ.

სოფლის მუშებს იქ არა გააჩნიათ რა: არც მი-
წები და იარაღები, ასე გასინჯეთ, ქოხებიც კი არა
აქვთ. ისინი იძულებულნი არიან, თავისი თავი ბა-
ტონებს მიყიდონ, მათთვის იმუშაონ, ზედმეტი ლი-
რებულებით გაამდიდრონ.

ერთობ მძიმე, თითქმის აუტანელია მათი მდგო-
მარეობა. შიშის ქრუანტელი გივლის ტანში, როცა
ინგლისელ მემამულეთა გაუმაძღრობისა და შეუბრა-
ლებლობის ამბავს კითხულობ. მაგრამ როგორ გგო-
ნიათ, მთელი მიწა რომ დაანაწილოთ და თითო ნა-
ქერი ყველა გლახს არგუნოთ, სასარგებლო იქნება
ეს ინგლისის ხალხისათვის, თუ არა? პირიქით, მავ-
ნებელიც იქნება. 1875 წელს ინგლისის მსხოვრებ-
ლებს 22 მილიონი კვარტერი (კვარტერი თითქმის
31 გირვანქა) ხორბალი სჭირდებოდა. ინგლისის
მიდამოებზე 13 მილიონი კვარტერის მეტი არ მო-

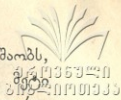
დის, ასე რომ დანარჩენი ცხრა მილიონი სასაქონლო გარეთიდან უნდა შემოიტანონ. მიწა რომ წვრილ ნაქრებათ დაიყოს, მაშინ შეუძლებელი იქნება მანქანების—ორთქლის გუთნების და სხვ. ხმარება, ასე რომ 13 მილიონის მაგიერ, ვინ იცის, 5—6 მილიონიც კი ველარ მოიყვანონ. ეს კი თითქმის სიმშლის გამოიწვევდა მთელ ინგლისში.

ახლა დარწმუნებული ხართ მგონი, რომ ჩვენ დროში შეუძლებელია ყველა მშრომელს საკუთარი საწარმოვო იარაღი მიეცეს.

მაშ რა უნდა ვქნათ? საკუთარი იარაღების აუქონლობა ცუდია, რადგან იძულებული ხდები თავისი თავი გაყიდო, თვითონ სიმშლით მოკვდე და სხვები გაამდიდრო, შეიძენ და კიდევ უარესია, რადგან მაშინ საერთო უბედურება გამეფდება. მაშ როგორ ვუშველოთ საქმეს?

აი როგორ: ჯერ ერთი ვიკითხოთ, რატომ შემდეგშია ც არ შეიძლება ისე მოვაწყოთ საქმე, როგორც ეს დღეს არის? სადაც მუშები ერთად მუშაობენ დიდ ფაბრიკებში თუ მსხვილ მამულებზე—დეე ისინი ისევ იქ დარჩენ. მაგრამ ნურავინ იტყვის ეს ფაბრიკა მე მეკუთვნის, ეს მიწა ჩემიაო. ყველა ესენი მუშებს გადაეცეს, მისაკუთრებას ნურავინ გაბედავს. ეს იქნება ფაბრიკა-ზავოდების გასაზოგადობრივება, სახელმწიფო კუთვნილებაში გადასვლა *). დეე, ყველამ ერთად იმუშაოს, მაგრამ ფაბრიკანტების და მემამულეების სასარგებლოთ კი არა, მთელი ხალხისათვის. მაშინ მუშები იმდენ ნაწარმოებს მოამზადებენ, რამდენსაც ეხლა, თუ მეტს არა. ყველას

*) მაშინ სახელმწიფოც ეხლანდელს არ ემგვანება.

ეცოდინება, რომ თავისი ამხანაგებისათვის მუშაობს, და არა მუქთახორებისათვის, ახლანდელზე მეტი შრომაც რომ დასჭირდეს, ის მაინც არ დაემდურება ბედს, რადგან ეცოდინება, რომ მისი შრომა ერთი მუქა ხალხის სასარგებლოდ კი არ მიდის, არამედ მთელი ხალხის კეთილდღეობას ხმარდება.

მაშ მუშებს მხოლოდ კერძო საკუთრების მოსპობა, მთელი ადგილ-მამულის და ფაბრიკა-ზავოდების საზოგადო კუთვნილებად გადაქცევა უშველის.

II.

ახლა ვიკითხოთ, შეიძლება თუ არა ამის განხორციელება? მოსახერხებელია თუ არა საწარმოო იარაღების საზოგადო კუთვნილებად გადაქცევა? შეიძლებელია თუ არა, ყველა თავისი ბატონ-პატრონი თვითონ შეიქნეს? ყველგან და თითქმის ყოველთვის არსებობდა სიმდიდრე-სიღარიბე, ყველგან არსებობდა დამონებული უმრავლესობა და გაბატონებული უმცირესობა. ყოველთვის არსებობდნენ ისეთი ადამიანები, რომლებიც ასეთ წყობილებას ებრძოდნენ, მაგრამ აქიდან არა გამოდიოდა რა: მდიდრები არხეინად განაგრძობდნენ მდიდრულ ცხოვრებას, ღარიბებს სისაწყლევში სული ამოსდიოდათ.

და განა ჩვენ დროში ღარიბების რიცხვი თანდათან არ მატულობს, გაჭირვება მუშათა შორის უფრო და უფრო არ იზრდება?

ყველაფერი ეს ასეა, მაგრამ ამან იმედი არ უნდა დაგვიკარგოს; პირიქით ეს გარემოება გვიმტკიცებს ჩვენ, რომ სასურველი მომავალი მოახლოებულია. აი რაშია საქმე.

ღარიბების რიცხვი, რომელთაც არაკვალიფიკაციანი კუთრება არ აბაღია, თანღათან მატულობს და შემდეგშიაც იმატებს. არსებულ წესწყობიღებაში არავითარ ძალას ამის შეჩერება არ შეუძღია. ხელოღანი, რომელსაც თავისი საქონელი გამოაქვს გასაყიღათ ბაზარზე, დაინტერესებუღია, რაც შეიძღება, მეტი აიღოს; აქ საკვირველი არაფერიღ: იმან თავისი ძალღლონე შეაღია მის მომზღმღებას. მაგრამ რა გამოვიღა მისი მუყაითობისაღან? ფაბრიკანტმა, რომელმაც იგივე საქონელი ფაბრიკაში დაამზაღა, გაციღებით ნაკღები შრომა მოახზარა მის გაკეთებას. მაღალითაღ, თუ ზეინკალი ერთ საათს ანღომებს ერთი ბოქლომის გაკეთებას, ჩვენ თამამაღ შეგვიძღია ვთქვათ, რომ ფაბრიკაში მის გაკეთებას ერთი საათიც არ დასქირღება. ზეინკალი ექვს შაურს მოითხოვს თავის ბოქლომში (თუ საათის შრომა ორი შაური ღირს), ფაბრიკანტი მას ორ შაურაღ გაყიღის. ცხაღია, ბოქლომს ყველა ფაბრიკანტისაღან იყიღის და ჩვენი ზეინკალი იძულებული გახღება, სახელოღნო გაყიღოს და ფაბრიკანტის კალთებს შეაფაროს თავი, ე. ი. დაქირავებულ მუშაღ იქცეს, გაბროღეტარღეს.

რაც ზეინკალზე ვთქვით, იგივე უნღა ვთქვათ სხვა ხელოღნებზეღაც: მანქანების მეტოქეობას ისინი ვერ გაუძღლებენ და, აღრე იქნება თუ გვიან, დაქირავებულ მუშათა ბანაკში ამოყოფენ თავს. ასე თანღათან კარგავს ხალხის ღიღი უმრავღესობა თავისუფღლებას და დამოუკიღებღობას და ჟამქირავებღელთა ბრჭყაღებში ვარღება. ასეთ უბეღურებას როგორმე კიღევ აიტანღა მუშა, რომ ერთგვარი სამუშაო ქირით მაინც იყოს უზრუნვეღყოფიღი. მაგ-

რამ ეს ასე არ არის: სამუშაო ქირა მუდამ უნდა იქნება, საჭირო ნაწარმოების ფასთან შედარებით, მაშინ მხოლოდ თანდათან კლებულობს.

ავხსნათ ეს უფრო ნათლად. გავიხსენოთ, საიდან ჩნდება კაპიტალისტის მოსაგები: ის ისაკუთრებს მუშის მიერ შექმნილ ზედმეტ ღირებულებას, მუშა იძულებულია ნახევარი დღე თავისთვის იშრომოს და ნახევარი ხაზეინის სასარგებლოდ. როცა ფაბრიკანტი, მაგალ., მუშას დღიურად ოთხ აბაზ ნახევარს აძლევს, ეს იმას ნიშნავს, მუშას 90 კაპ. სჭირია საცხოვრებლად (საზრდო, ტანისამოსი, ბინა). მუშა ექვსი საათის განმავლობაში უკვე შექმნის 90 კაპ. საღირასს, ე. ი. იმდენს, რამდენსაც მას ფაბრიკანტი აძლევს, დანარჩენ ექვს საათს ის მუქთად მუშაობს, ამ დროს განმავლობაში ფაბრიკანტი მას ქირას არ აძლევს. თუ ერთის მაგიერ ოცი მუშა იქნება და წელიწადში 333 სამუშაო დღეს ვიანგარიშებთ, მაშინ ხაზეინი ექვსი ათას მანეთს მოსაგებს შეიძენს. თავისთავად იგულისხმება, რომ, რაც მეტი იქნება მუქთი ან ზედმეტი დრო, მით მეტი იქნება ხაზეინის მოსაგები. ასე რომ, თუ ზედმეტი დრო ექვსი საათის მაგიერ, რვა საათი იქნება, მაშინ ხაზეინიც ექვსი ათასის მაგიერ, შვიდი ათას ორას მანეთს მოიგებს.

ჩვენ დროში ეს პირდაპირ აგრე ხდება,—მუშები იძულებულნი არიან თავისი შრომის უმეტესი ნაწილი ხაზეინებს დაუთმონ.

როგორ ხდება ეს? სულ უბრალოდ. რატომ ჩვენ მაგალითში მუშა ოთხაბაზ ნახევარს იღებს დღიურ ქირას? იმიტომ, რომ მისი სამუშაო ძალის აღსადგენად, მის საცხოვრებლადამ ამდენი საჭირო.

ექვს საათს მუშა ამ ქირისთვის მუშაობდა ექვს საათს ხაზინისთვის.

გარემოება რომ შეიცვალოს და მუშას ექვსი საათის შრომის ნაცვლად ოთხი საათის შრომა ეყოს, მაშინ იმისი ქირა 90 კაპ. ნაცვლად სამოცი კაპეიკი გახდება. ამ შემთხვევაში მუშა ოთხ საათს თავისთვის იმუშავებდა და რვა საათს ხაზინისთვის, რვა საათში შექმნილ ზედმეტ ღირებულებას ხაზინი ჩაიჯიბავდა.

სინამდვილეშიაც სწორედ ეს ხდება. რაც უფრო აუმჯობესებენ მანქანებს, მით უფრო ადვილდება ნაწარმოების დამზადება, მოკლდება ის დრო, რომელიც მუშის საცხოვრებლად საჭიროა. წინეთ ერთი პერანგის მომზადებას ორი-სამი დღის შრომა უნდოდა, ახლა ერთი დღის შრომაც აღარ მოუწევს. წინეთ ერთი სერთუკის შესაკერად ათი დღის შრომა იყო საჭირო, ახლა სამი დღისაც საკმაოა.

მაშ ჩვენ დროში მუშას იმდენი მუშაობა აღარ სჭირდება, რამდენაც წინეთ სჭირდებოდა თავის დასარჩენად. წინეთ ის ექვს საათს მუშაობდა, ახლა ოთხი საათი ყოფნის. მაგრამ ამ ცვლილებას მისთვის სარგებლობა არ მოუტანია. წინეთ, თორმეტი საათის სამუშაო დღეში, ის ექვს საათს თავისთვის მუშაობდა და ექვს ხაზინისთვის; ახლა მას თავისთვის ოთხი საათი ყოფნის, ხაზინისთვის, მაშ, რვა საათი უნდა იმუშაოს. მუშა, როგორც წინეთ, ახლაც თორმეტ საათს მუშაობს დღეში. მანქანების გაუმჯობესებამ, მას ვერ უშველა. წინეთ მუშა ექვს საათს თავისთვის მუშაობდა, ექვს ხაზინისთვის, ე. ი. რამდენსაც თავისთვის, იმდენს სხვისთვის; ზედმეტი ღირებულების ნორმა იყო ერთი (ერთი ერ-

თზე), ანუ 100⁰/o; ახლა რვა საათს ხაზინისათვის მუშაობს, ოთხს—თავისთვის, ზედმეტი ღირებულების ნორმა უდრის ორს, ანუ 200⁰/o. შრომის ყველა დარგში მანქანები შემოაქვთ, რაც შრომას ანაყოფიერებს. ამიტომ აუცილებელი დრო თანდათან კლებულობს, ზედმეტი დრო კი მატულობს, ე. ი. მატულობს ზედმეტი ღირებულების ნორმა, იზრდება ექსპლუატაცია.

ახლა ხომ ხედავთ, რატომ მდიდრდებიან ხაზინები და ღარიბდებიან მუშები?

ეს ვერაფერი სასიამოვნო ამბავიაო,—მეტყვით თქვენ. თუ ეს ასეა, რილასი იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ჩვენი მდგომარეობა გაუმჯობესდება?

„ზოგი ქირიცი მარგებელიაო“,—ამბობს ხალხური ანდაზა. ზედმეტი ღირებულების ნორმის ზრდაც კარგია ერთი მხრით. კარგია იმიტომ, რომ, რაც ხანი გადის, მით ნაკლები შრომაა საჭირო დღეს, როცა გაუმჯობესებული მანქანებით მარტო ხაზინი სარგებლობს, შრომის გაადვილებას მუშისთვის სარგებლობა არ მოაქვს, მაგრამ შემდეგში ეს მისთვის ძლიერ კარგი იქნება.

ამას გარდა კიდევ უნდა გითხრათ ერთი რამ, რაზედაც აქამდე კიდევ არ მილაპარაკნია. როგორ ფიქრობთ, ყველა ფაბრიკანტი მდიდრდება? არა, ეს შეუძლებელია. ყველა იმათგანი სხვის გაკოტრებას ცდილობს. ყველანი ცდილობენ, რაც შეიძლება, მეტი საქონელი გაყიდონ, თანაც იაფად დაიჯდინონ, რადგან მუშტარი იმის საქონელს გაასაღებს, ვინც უფრო იაფად დაუთმობს. მათდა საუბედუროთ ბაზარი მათ საქონელს ვეღარ იტევს, საქონლის რაოდენობა სჭარბობს მის მოთხოვნილებას, ეს კი

ბევრს აჩანაგებს. მხოლოდ ძალიან მდიდრებს შეუძლიათ ლოდინი, სანამ ნაწარმოები გაიყიდებოდეს, წვრილები ამას ვერ ახერხებენ, კოტრდებიან და თავის მუშებსაც ღვთის ანაბარათ სტოვებენ. ასეთი მოვლენა თითქმის ყოველ რვა-ათ წელიწადში მეორდება, ყოველ რვა-ათ წელიწადში კოტრდება მრავალი წვრილი ფაბრიკანტი, ეს ამრავლებს საკუთრებას მოკლებულთა რიცხვს, ხოლო მდიდრების სიმდიდრეს კიდევ უფრო აფართოვებს.

რა დასკვნა გამოდის აქედან? აი რა: ფაბრიკანტების და საზოგადოდ მდიდარი ხალხის რიცხვი კლებულობს, ღარიბების, მუშების რიცხვი—მატულობს, სიმდიდრე იზრდება, მაგრამ უმცირესობის ხელში იყრის თავს, შრომა ადვილდება, მაგრამ მუშების ბედი უკუღმა მიდის, მათი სიღარიბე კიდევ უფრო მწვავედება.

მუშები ხედავენ, რომ ფაბრიკანტების რიცხვს აკლდება, ხოლო მათ სიმდიდრეს ემატება, მათი ძალა ეცემა, ხოლო მათი სიმდიდრე მატულობს. ამავე დროს მუშების ძალა იზრდება, ისინი თანდათან ერთ ჭერ ქვეშ იყრიან თავს, ერთად შრომის სარგებლობას ხედავენ. მათი თვითცნობიერება მატულობს. ისინი აშკარად ხედავენ დღევანდელ წესწყობილების სიღუბეჭირეს, ხედავენ, რომ ფაბრიკანტი, თუმცა არაფერს აკეთებს, მაგრამ მთელ სიმდიდრეს თვითონ ეპატრონება. ამასთანავე მუშები ეჩვევიან თანხმობით მოქმედებას, ერთმანეთის მხარის დაჭერას, ვინაიდან კარგათ გრძნობენ, რომ მათ ერთი მტერი ყავთ, ეს მტერია ის, ვინც მათი ოფლით სუქდება, და ამის დასამარცხებლად ყველა მუშის შეერთებაა საჭირო.

საკვირველი არ არის, რომ მუშას ასეთი დაებადოს: რად ვმუშაობთ ამდენი ხალხი ერთის სასარგებლოდ, ჩვენ ბევრნი ვართ, ის კი ერთია, ჩვენ ვშრომობთ, ნაწარმოებს კი ის იტაცებს. ფაბრიკები რომ ჩვენ ხელში იყოს, მაშინ სხვანაირად წავიდოდა ჩვენი საქმე: მაშინ ჩვენთვის მოსაგები საქირო არ იქნებოდა, იმდენს ვიშრომებდით, რომ გვეცხოვრნა. ჩვენ მაშინ მთელ ხალხს მოვეუტანდით სარგებლობას ის კი მხოლოდ თავისთავზე ზრუნავს და მთელ ხალხს განსაცდელში აგდებს. რატომ არ უნდა შევერთდეთ ყველა მუშები, რომ ხაზინებს ფაბრიკები და მანქანები ჩამოვართვათ.

მერე სამართლიანი იქნება ასეთი მოქმედება?

შაბათი კაცისათვის და არა კაცი შაბათისათვისო, ნათქვამია. ადამიანის დანიშნულება ის ხომ არ არის, რომ რაც შეიძლება, მეტი ნაწარმოები დაამზადოს, საქმე ის არის, რომ ხალხმა ადამიანურად მოაწყოს თავისი ცხოვრება. მუშები ქმნიან ყველაფერს და მათი ნაშრომი მათვე უნდა მოხმარდეს, ეს კი ისე არ შეიძლება, თუ საწარმოო იარაღები მუშა ხალხის ხელში არ გადავიდა.

III

კიდევ დავგრჩა ერთი ძნელი კითხვა. როგორ ჩამოვართვათ მუქთახორებს საწარმოო იარაღები, რა გზით მივალწევთ ამ მიზანს?

ეს კი თქვენი, მუშების საქმეა, ამაზე თქვენ თვითონ უნდა დაფიქრდეთ. ძველ დროში, როცა ქვეყანას მტერი მოადგებოდა და მისი განდევნა საქირო იყო, მაშინ თქვენ, მუშებს მოგმართავენ და

თქვენც ეტყოდით ხოლმე: „ჩვენ მზად ვართ, რომ
შობლო განვანთავისუფლოთ, მტერი განვდევნოთ,
მაგრამ როგორ მოვიქცეთ?“

ახლა საქმე თვითონ თქვენ, თქვენს ოჯახს, თქვენს
ძმებს ეხება, და თქვენც მოვალენი ხართ საკუთარ
საქმეს თვითონ უპატრონოთ.

და მ ა ტ ე ბ ა .

ამა თუ იმ ნაწარმოების ღირებულება განისა-
ზღვრება იმ დროის რაოდენობით, რომელიც მის გა-
კეთებაზეა დახარჯული. ყველა მეცნიერი ამის თა-
ნახმაა. მაგრამ ვინც მეცნიერებას არ იცნობს, ის,
შეიძლება, შეცდომაში შევიდეს: მართლაც, შეიძ-
ლება იფიქროს იმან, თუ ღირებულება დროის რაო-
დენობაზეა დამოკიდებული, მაშინ უვიცი და გამო-
უცდელი მეწაღე მეტ ფულს აიღებს თავის წაღებში,
ვინემ გამოცდილი და საქმის მკოდნე, რადგან ის
მეტ დროს მოანდომებს წაღების შეკერვას. მაგრამ
ეს ასე არ არის. მეცნიერებას სახეში არა აქვს იმ
დროის რაოდენობა, რომელიც მუშის უვიცობასა და
იარაღის უვარგისობაზეა დამყარებული. ასეთი დრო
უსარგებლოდ დახარჯულად უნდა ჩაითვალოს, მას
მნიშვნელობა არა აქვს. მეცნიერებას სახეში აქვს ის
დრო, ურომლისოდაც წარმოება შეუძლებელია. არც
ეს დრო არის მუდამ ერთგვარი. ყველამ იცის, რომ
მანქანით უფრო ჩქარა შეიძლება კერვა, ვინემ ნემ-
სით. საკერავ მანქანის შემოღებამდე აუცილებელ
დროდ ითვლებოდა საშუალო შრომა (არც ძლიერ
ჩქარი და არც ძლიერ ნელი), რომელიც ნემსით კერ-
ვას სჭირდებოდა. მას შემდეგ რაც საკერავი მანქა-

ნები შემოიღეს, შრომა განაყოფიერდა, ასე რომ წინანდელთან შედარებით, აუცილებელ დროის რაოდენობა შემოკლდა. თუ, მიუხედავად ამისა, მკერავი მაინც ნემსით მოინდომებს კერვას, ის მანქანით მკერავთან შედარებით გაცილებით მეტ ხანს მოაზნდება თავის სამუშაოს გაკეთებას, ასე რომ მისი შრომის ერთი ნაწილი უსარგებლოდ ჩაივლის, აუცილებელი არ იქნება. რომელია ეს ნაწილი? აი რომელი: წარმოვიდგინოთ, რომ მანქანით სამჯერ უფრო ჩქარა შეიძლება, მაგალითად, პერანგის შეკერვა, ვინემ ნემსით. ამ შემთხვევაში ნემსით მკერავის შრომის ერთი მესამედია აუცილებელი. ვთქვათ, ერთი პერანგის შეკერვას ექვსი საათის შრომა სჭირდება, მაშინ იმავე პერანგის შეკერვას მანქანით ორი საათი ეყოფა. ამ შემთხვევაში პირველი მკერავის ექვსი საათის შრომა მეორე მკერავის ორი საათის შრომას უდრის. ამიტომაც, რომ მანქანების შემოღება ყოველთვის ალტაკებს იმ ხელოსნებს, რომელთაც მანქანების შექმნა არ შეუძლიათ. მაგრამ ეს კიდევ ცოტაა. ჩემი შრომა არ ჩაითვლება აუცილებელ შრომად, თუ ჩემ მიერ მომზადებული ნაწარმოები საზოგადოებას არ ესაჭიროება, ან, როგორც მეცნიერები ამბობენ, თუ ამ ნაწარმოების მოთხოვნილება არ არსებობს. მაგალითისთვის ავიღოთ ფეიქრის ხელობა. ტილო და სხვა მატერიები, რასაკვირველია, ყველას ესაჭიროება, ველურებს გარდა, რა თქმა უნდა. ამიტომ ტილოს მოთხოვნილება ყოველთვის არსებობს, ფეიქრის შრომა საჭირო შრომაა. მაგრამ თავი და თავი. აქაც ის არის, მანქანებზე მუშაობს ფეიქარი, თუ უბრალო იარაღით. ჩვენ დროში ფეიქრის აუცილებელ შრომად ითვლება ის შრომა, რომელიც მანქანით ქსო-

ვის დროს არის საჭირო. ის მეტი უსარგებლოც უბრალო იარაღით მუშაობის დროს ინარჯება, უსარგებლოა. ამიტომაც, რომ ჩვენი ფეიქრები — „კუსტარები“ ასეთ აუტანელ მდგომარეობაში იმყოფებიან.

მაგრამ წარმოვიდგინოთ, რომ ათი ათასი არშინი ტილოს ნაცვლად, რომელიც საჭირო იყო, ოცი ათასი არშინი დაამზადეს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ტილოს რაოდენობა ორჯერ სჭარბობს მის მოთხოვნილებას და ამიტომ დახარჯული შრომის ნახევარი საჭირო არ არის. თუ ხაზენებმა ყველა ტილოს გაყიდვა ერთ დროს მოინდომეს, მაშინ ტილოს ფასი უსათუოდ დაეცემა, ხაზენები დაინახავენ, რომ მათ მიერ დახარჯული შრომის ნახევარი საზოგადოებისათვის საჭირო არ არის. თუ ხაზენების ერთმა ნაწილმა დაასწრო მეორე ნაწილს და თავისი საქონელი ბაზარზე გაიტანა, მაშინ, შეიძლება, სრული ფასი აიღონ, მაგრამ გვიან მოსულები სრულიად ვეღარ გაასაღებენ თავის საქონელს, რადგანაც ტილოს მოთხოვნილება აღარ იქნება, ამ ტილოზე დახარჯული შრომა საჭირო, აუცილებელი შრომა აღარ იქნება. თუ ყველა ხაზენები ერთ დროს გამოვიდნენ ბაზარზე, მაშინ ისინი იძულებულნი იქნებიან ფასები დაუკლონ, რომ როგორმე მუშტარი თავისკენ მიიზიდონ. ამის შემდეგ მუშტრების რიცხვი გამრავლდება: წინეთ, როცა ტილო სრულ ფასში იყიდებოდა, ბევრს არ შეეძლო, სიღარიბის გამო, ტილოს შეძენა, ახლა კი, როცა ტილო დაკლებულ ფასებში იყიდება, ბევრს გაუადვილდება მისი შეძენა. ბევრი შემთხვევით ისარგებლებს და ტილოს საჭიროზე მეტს იყიდის, რა ენაღვლება, შემდეგ შიაც გამოადგება. თუ ასე მოიქცევიან ხაზენები,

კოტა რამეს კიდევ აიღებენ, მაგრამ რომ არ
რალონ, ეს შეუძლებელია.

მაგრამ ვინ მოისურვებს უსარგებლოდ საქმის
განგრძობას? როცა ნახვენ, რომ ტილოს ფასი დაე-
კარგა, მის წარმოებას ან შეაჩერებენ, ან შეამოკლე-
ბენ მაინც. ტილოს რაოდენობა იკლებს და ეს ფა-
სების აწევაზე იმოქმედებს. ღუ ამ შემთხვევაში ტი-
ლოს რაოდენობა მის მოთხოვნილებას არ დაშორ-
დება, დახარჯული შრომა საჭირო, აუცილებელ
შრომად ჩაითვლება. მაგრამ თუ ტილოს რაოდე-
ნობამ იმდენად იკლო, რომ მოთხოვნილება სჭარ-
ბობს, მაშინ ტილოს ფასი აიწევს და ხაზინებიც
ახლა მეტს აიღებენ, წასაგების მაგიერ მოსაგებს ნა-
ხვენ. მაგრამ მოსაგებს ყველა ეტანება, ხაზინები
ტილოს წარმოებას მიაწყდებიან, ბოლოს ნაწარმოები
ბაზარზე გამოაქვთ და... აქაც წინანდელი ისტორია
მეორდება: ტილო ბევრია, მყიდველი კოტა, ე. ი.
ტილოს რაოდენობა სჭარბობს მის მოთხოვნილებას,
ეს იწვევს ტილოს ფასის დაცემას და სხვ.

სწორედ ფასების ასეთი ცვლილება იწვევს იმ
გარემოებას, რომ საქონლის ღირებულება დამოკი-
დებულია მასზე დახარჯულ დროის აუცილებელ რაო-
დენობაზე, თუ, რასაკვირველია, სახეში მივიღებთ
რამდენიმე წელიწადს და რამდენიმე შემთხვევას, და
არა ერთ წელიწადს და ერთს შემთხვევას.

საჭიროა ისიც ვიცოდეთ, რომ აუცილებელ
შრომის რაოდენობა არ განისაზღვრება ერთის რო-
მელისამე ხელობის მუშების შრომის რაოდენობით.
ასე, მაგალ., ბოქლომი მარტო ზეინკლის შრომას
როდი შეიცავს, არამედ მადნის მუშების, რკინის გა-
დამდნობის, გიდამტანის და სხვა მუშების შრომას.

მასე. ლუკმა-ზურის ამბავი, აღწერა კანტონებისა	20	პ.
გ. წერეთელი. საუკეთესო ცოდნა	10	პ.
ვ. ჭიუკო. რამ. „ოთხმოც და ცამეტოც“.	20	პ.
გიორგი ვაშინგტონი (ამერიკის განმათავისუფლებელი)	10	პ.
დ. ხვალსთნი. ხმარობენ თუ არა ურიები ქრისტიანების სისხლსა?	30	პ.
ვოლტერი. უმანკო (მოთხრობა)	20	პ.
პრუდონი. უცხოეთის მწერალი	70	პ.
მ. გორკი. მოთხრობები, წიგნი პირველი, კარგს ქადაღდზე	20	პ.
ფ. მახარაძე. ხალხური ჰოეზია და ბ-ნი მ. კელენჯერაძე, კრიტიკული წერილი	40	პ.
მისივე. დანიელ ჭონქაძე და მისი დრო	20	პ.
ივ. გომართელი. შილდერას ჰოეზიის ძირითადი თვისებანი	15	პ.
დ. ჭონქაძე. სურამის ციხე	1 50	პ.
ე. ნინოშვილი. სრულა თხზულება ივ. გომართელის კრიტ. წერილი	1 —	
ს. მესხი. თხზულებანი, პირველი ტომი	40	პ.
ლ. ანდრეევი. წითელი სიცილი	1 20	პ.
დ. ტოლსტოი. აღდგომა	60	პ.
შ. რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი 4 პატრეტით და 21 სურათით	5	პ.
ექიმი გააზია. ბუდკრულთა მეგობარი	25	პ.
თ. ჭენრი ჭექსელი. ორგანიული ბუნების მოვლენათა მიზეზები სურათებით	25	პ.
ხარლზ ჰარნელი (ბიოგრაფია)	30	პ.
დ. კლდიაშვილი. მოთხრობანი	15	პ.
პ. სურგულაძე. ერაფნული ენა		

ო. ბელკონსკი. კრობა და თეით-მართველობა.	10 ჰ.
დ. დეფო. რობინზონ კრუსო	36 ჰ.
დ. კარიჭაშვილი. წიგნის ისტორია	20 ჰ.
ჰენრიკ სენკევიჩი. ბარტოქ ძღვეამოსილი	20 ჰ.
ნ. რუბინი. ამბავი ცხოველთა სამეფოსა სურათებით	50 ჰ.
ს. ივანოვი. ცადა დედამიწა	20 ჰ.
ზოლბერი. ბუნების ცოდნა	25 ჰ.
ბულივერის მოგზაურობა სურათებით	30 ჰ.
ბუნების მოფლენანი	15 ჰ.
ახიის მნათობი ინდოელების თქმულება	10 ჰ.
ს. ურბანკესკი. თავადის ქალი შრომა და ფუფუნება	60 ჰ.
ჯიოვანიოლი. სმარტაკი ისტორიული რომანი.	60 ჰ.

წიგნის მაღაზიის აღრესი თფილისი კიროზნი ქუჩა № 7

Адресъ: Тифлисъ кироч. ул. № 7

ქართული
ენების ინსტიტუტი